

Література

1. Конституція України: Основний Закон. — К., 2002.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Гол. редкол. Ю. С. Шемшученко. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 2.
3. Право Совета Европы и Россия: Сб. док. и материалов. — Краснодар, 1996.
4. Общая теория государства и права: Акад. курс: В 3 т. / Отв. ред. М. П. Марченко. — М., 2001. — Т. 3.
5. Скакуп О. Ф. Теорія держави та права: Підручник. — Х., 2001.
6. Загальна теорія держави і права: Підруч. для студ. юрид. спеціальностей ВПЗ / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова. — Х., 2002.
7. Бахрах Д. П. Правовые льготы // Справедливость и право. — Свердловск, 1989.
8. Даев В. Г. Иммуниеты в уголовно-процессуальной деятельности // Правоведение. — 1992. — № 3.
9. Козюк М. П. Правовое равенство и привилегия депутатской неприкосновенности // Личность и власть. — Ростов н/Д, 1995.
10. Руднев В. И. Иммуниеты от уголовного преследования // Журнал российского права. — 1998. — № 7.
11. Мирошник С. В. Правовые стимулы в российском законодательстве: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Ростов н/Д, 1997.

УДК 347.122

*Т. О. Санжарук***СУБ'ЄКТИ ПРАВА У СФЕРІ ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Реформа правової системи України ХХ ст. періоду 1990-х рр. була обумовлена переходом країни до ринкової економіки, що привело до широкого вибору моделей правового регулювання економічних відносин. Серед цих моделей Українська держава вибрала свою модель приватноправової концепції права.

Регулюючи суспільні відносини, право прагне забезпечити гармонійне об'єднання індивідуальних і суспільних інтересів. При цьому воно враховує ту обставину, що існують сфери суспільного життя, де об'єктивно мають перевагу або приватні, або суспільні інтереси. Тому йде розмежування на приватне і публічне право. Для першого переважне значення мають інтереси окремих осіб (суб'єктів права), їх правове становище і майнові відносини, для другого головним є суспільні і державні інтереси, правове становище держави, її органів і посадових осіб. Для сучасного дослідження це становить певний інтерес і є досить актуальним питанням. Багато в чому «публічні» правові рішення мали неминучий вплив і на особисті інтереси, а останні так чи інакше пов'язані з загальносоціальними відносинами.

Такий розподіл запропонували ще юристи Стародавнього Риму. Розрізнялися дві галузі права — публічне і приватне право, *ius publicum* і *ius privatum*. Тит Лівій (I ст. н. е.), очевидно, користаючись вже сформованою термінологією, говорить, що Закони XII таблиць є джерелом усього публічного і приватного права.

У цьому напрямку проводились дослідження різними вченими в різні епо-

хи, але й дотепер існують дискусії по даному питанню. Наприклад, С. С. Алексєєв, Г. Гроцій, Г. Гуго, Г. Гегель, Л. Дюгі, Р. Ієрінг, Н. М. Коркунов, В. Н. Кудрявцев, В. В. Лазарєв, Р. З. Лівшиц, Н. І. Матузов, О. А. Підпригора, П. М. Рабінювич, Ю. А. Тихомиров, Є. О. Харитонов, Г. Ф. Шершеневич та ін. Наслідком таких досліджень є роботи в галузях теорії права, конституційного права, цивільного права і т.п.

Метою даної статті є аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних учених-юристів з урахуванням їх позицій у сфері приватного права.

У переломний період розвитку нашої державності різко змінюються погляди на право. Намітився новий дуалізм — приватне право почало розглядатись як головний фактор і носій правового прогресу, оскільки його основна частина — цивільне право — втілює і переводить на юридичну мову основні цінності цивілізованого світу — свободу особистості, приватну власність, ринок. Воно виступає як ринкове право, охоплюючи зведені в систему відносини свободи автономної особистості і товарно-грошових відносин. Прибічником таких поглядів виступав С. С. Алексєєв, який вважав, що нормативне право, яке перешкоджає демократичним перетворенням, повинно поступитися місцем праву як виразу глибинних нормативних засад цивілізованого суспільства, справедливості, невід'ємних прав людей. Саме приватне право виражає особливий правовий устрій і юридичний порядок, побудований на свободі людини. В приватному праві суб'єкт (людина) на основі своїх природних прав і в своїх інтересах будує свої юридичні відносини. Саме від нього, а не від держави, виходить все «юридичне» [1]. Існує цікава теза: право тільки тоді право, коли в ньому високе місце посідає приватне право. Таким чином, в постулатах приватного права чітко сформульована ідея пріоритету не просто приватних прав громадян, а приватновласницьких інтересів, тобто переваги прав приватного власника над усіма іншими суб'єктивними правами публічно-правового характеру, наприклад у сфері економічних та інших відносин.

Приватне право являє собою сукупність галузей та інститутів права, що регулюють відносини, в яких виражаються приватні інтереси [2, 263]. Приватне право — це сукупність правових норм, що охороняють і регулюють відносини власників у процесі виробництва і обміну, їх інтереси як вільних суб'єктів ринку. Приватне право є основою підприємництва, ринкової економіки, при цьому сучасне приватне право поділяється на договірне і корпоративне [3, 403–405]. Приватне право — це сукупність правил і норм, що визначають статус і порядок захисту прав та інтересів осіб, що виступають як фігуранти держави, не перебувають у відносинах влади — підпорядкування одне щодо одного, рівноправно і вільно встановлюють для себе права і обов'язки у відносинах, що виникають з їхньої ініціативи [4, 40]. Зазначені аспекти знайшли своє закріплення у Конституції України [5], цивільному законодавстві України [6]. Так, наприклад, ч. 1 ст. 1 ЦК України містить:

«1. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників».

Розглядаючи суб'єктів сфери приватного права, необхідно звернути увагу на їх інтереси, які є суто індивідуальними і соціальними як за історичними передумовами їхнього формування, так і за засобами, інструментарієм їх задоволення. Саме «інтереси» відповідних суб'єктів в отриманні тих чи інших життєвих благ визначають природу правових норм, що регулюють певні відносини.

Слушною є думка П. М. Рабіновича щодо розподілу інтересів суб'єктів на деякі види, а саме: інтереси суто приватні, інтереси приватно-публічні, інтереси публічно-приватні [7, 4–5]. Забезпечення задоволення інтересів неповинно порушувати інтереси інших суб'єктів, але кожен з цих видів не позбавлений публічного характеру, навіть суто приватний. Це полягає в тому, що в процесі задоволення інтересів суб'єктів перед державою стоїть обов'язок забезпечити їх недоторканність.

У ч. 2 ст. 15 ЦК України зазначено, що кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

На думку інших авторів, роль приватного права зводиться лише до закріплення свободи особистості в різних сферах суспільного життя [8, 245], кваліфікування уявлень про наявність суто приватноправових та суто публічно-правових галузей як «доктринальне перебільшення» [9, 423–433]. Заслужовує на особливу увагу позиція щодо приватного права В. Мамутова, який розглядає його як «правила поведінки, норми, встановлені угодою між окремими особами в наданих законом рамках, тобто публічним актом, в межах дозволеного законом» [10, 58–61]. Він також визнає існування не тільки публічно-правових, але й приватноправових норм, вважаючи, що критерієм для такої класифікації виступає суб'єкт, який встановлює відповідні норми. Отже, звідси виходить, що всі норми права, встановлені державою, — це публічно-правові норми, а норми, встановлені окремими особами з дозволу держави, — це приватноправові норми.

Б. Черепакін, розглядаючи питання про поділ права на публічне і приватне, зазначив, що саме метод правового регулювання повинен використовуватися для розмежування приватного і публічного права, тоді як предмет регулювання має істотне значення для вирішення питання про доцільність віднесення сфери життєвих відносин до приватного чи публічного права. Застосування ж того чи іншого методу правового регулювання залежить від низки обставин, де обставини є своєрідним взаємоположенням суб'єктів та специфічним характером здійснення регулювання суспільних відносин відповідно до сфер приватного чи публічного права [11, 18–26].

Отже, вважається, що у сферах приватного права і публічного права суб'єктний склад відносин поділяє суб'єктів на два види: перший вид — це, так би мовити, «свої» суб'єкти, іманентні відповідній сфері, участь у таких відносинах є загальним правилом; другий вид — «інші» суб'єкти, для яких участь у відповідній сфері є можливою, але за певних умов та з додержанням певних правил. Суб'єктами першого виду у сфері приватного права є приватні особи, тобто фізичні особи, підприємці та юридичні особи приватного права. Суб'єктами другого виду є публічні особи (перш за все держава), які у цій сфері виступають як юридичні особи публічного права, що діють через свої органи. Для сфери

публічного права суб'єктами першого виду є публічні особи, а другого виду — приватні особи. Хоча суб'єктами у сфері як публічного, так і приватного права виступають ті ж самі особи, взаємоположення їх є різним в залежності від сфери їх діяльності. У сфері приватного права усі суб'єкти виступають як рівні, тоді як у сфері публічного права така рівність відсутня. Таким чином, сфера приватного права — це сфера відносин рівності (координації), а сфера публічного права — сфера субординації [12, 131]. Сфера публічного права — це сфера з централізованим регулюванням відносин (регулювання відносин здійснюється за допомогою наказів, що виходять із одного центру, яким є державна влада). Сфера приватного права характеризується здійсненням регулювання відносин між певними суб'єктами, яке відбувається не з єдиного центру, а з безлічі малих центрів, що самовизначаються, тобто для цієї сфери властиве децентралізоване регулювання.

Таким чином, сфера приватного права характеризується не тільки взаємоположенням і специфікою здійснення регулювання відповідних відносин, порядком захисту прав та інтересів осіб, але й принципами свободи особистості, автономії, свободи права приватної власності, юридичної рівності суб'єктів і свободи договору.

Література

1. Алексеев С. С. Не просто право — частное право // Известия. — 1991. — 19 окт.
2. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришина. — Х.: Право, 2002.
3. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. П. И. Матузова и А. В. Малько. — М.: Юрист, 2001.
4. Харитонов С. О. Методологічний імператив дослідження актів кодифікації у галузі приватного права // Методологія приватного права: Зб. наук. пр.: За матеріалами наук.-теорет. конф., Київ, 30 трав. 2003 р. / Редкол.: О. Д. Крупчак (гол.) та ін. — К., 2003.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
6. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.
7. Рабінович П. М. Приватне і публічне право як діалектична єдність // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали X регіон. наук.-практ. конф. 5-6 лют. 2004 р. / Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. — Л., 2004.
8. Левченко В. М., Селякин И. П. Общая характеристика отраслей права — функциональные межотраслевые связи // Общая теория государства и права: Акад. курс. — М., 1998. — Т. 2.
9. Переселянц В. С. Общая теория права и государства. — М., 1999.
10. Мамутов В. До питання про поняття приватного права // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 2.
11. Черешакин Б. Б. К вопросу о публичном и частном праве. — Иркутск, 1925.
12. Сібілов М. Загальна характеристика сфери приватного права // Вісник академії правових наук України. — 2001. — № 2.